

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DİN YOLU DERGİSİ ÖZELİNDE DİN ANLAYIŞI

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu's Religion Understanding In Din Yolu Magazine

Dr. Öğr. Üyesi. Ahmet İŞLER

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis/Türkiye,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9742-1260>

ÖZET

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde yaşamış, Türkiye'nin fikir tarihinde önemli eserler ortaya koymuş bir düşünürdür. Eğitim alanında eserler ortaya koyan Baltacıoğlu'nun çalışma alanları sadece bununla sınırlı değildir. Tiyatrodan edebiyata, felsefeden sosyolojiye kadar birçok alanda çalışmaları bulunan düşünür, fikirlerini çıkarttığı dergiler aracılığıyla yayma gayretinde bulunmuştur.

Baltacıoğlu modern ve laik bir düşünceyi benimsemesinin yanında dini konularda da eserler ortaya koyduğu görülmektedir. Bu çalışmada İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun fikri yapısı ortaya konularak 1956 yılında çıkarttığı Din Yolu dergisine yansıyan düşünceleri ele alınmaya çalışılacaktır. Bu meyanda Baltacıoğlu'nun dine yaklaşımı ve dinin doğru anlaşılması hususunda ileri sürdüğü fikirler üzerinde durulacaktır. Çalışmada temel referans kaynağı söz konusu süreli yayındır.

Anahtar Kelimeler: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Din Yolu Dergisi, Din

ABSTRACT

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, who lived in both Constitutional and Republic periods, was a thinker since he had produced crucial works that contributed a lot in Turkey's history of thought. Although he was specialized in education, his study areas were not limited to this. The thinker, who had works in many fields from theatre to literature, from philosophy to sociology, tried to spread his ideas through the magazines he published.

In addition to adopting a modern and secular thought, Baltacıoğlu also composed works on religious issues. In this study, the intellectual mindset of İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu will be presented, and his thoughts reflected in the journal Din Yolu, published in 1956, will be discussed. Baltacıoğlu's the approach to religion and his ideas on the correct understanding of religion will be emphasized. In this regard, the main reference source discussed is a periodical.

Keywords: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Din Yolu Magazine, Religion

1. GİRİŞ

1886 yılında İstanbul'da doğan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Türk tarihinde siyasetçi, eğitimci, sosyolog ve yazar kimliğiyle tanınan Türkiye'de "Eğitim Reformu Akımı"nın temsilcisi bir şahsiyettir. Tiyatro alanında önemli eserler veren Baltacıoğlu cumhuriyetin ilk döneminde Darülfünun (İstanbul) üniversitesinin rektörlüğünü yapmıştır. VII. (1943) ve VIII. (1950) yasama yıllarında milletvekili olarak siyaset yapan Baltacıoğlu, birçok alanda yüze yakın eser yazmış, 1934'te çıkarttığı *Yeni Adam* gazetesinde fikirlerini beyan etmiştir. Baltacıoğlu *Yeni Adam*'ın ilk sayısında hayat felsefesini ve yayın anlayışını şu cümlelerle ifade etmiştir: "*Her gazete sahibinin tabiatını taşır, benim gazetem de bana benzeyecektir. Yaratıldığım günden beri demokratça yaşadım, ölüncüye kadar da demokrat kalacağım. Bütün yaşayışımda güzellik, iyilik ve doğruluk için çalıştım. Gazetem bu ülkülere hıyanet edemez*" (İsmail Hakkı, 1934: 1).

1910'da pedagoji alanında eğitim için Avrupa'nın Paris, Londra, Almanya gibi şehirlerinde bulunana Baltacıoğlu ülkesine döndükten sonra Darülmualim adlı öğretmen okulunu Batılı tarzda düzenlemeyi gaye edinmiştir. Avrupa'da edindiği izlenim ve tecrübelerini 1912'de "Talim ve Terbiyede İnkılap" adlı kitabında yayımlayan yazarın reformist yaklaşımları tepkiyle karşılanmıştır. Özel bir okulda karma eğitim ve tiyatro çalışmalarını gerçekleştiren Baltacıoğlu 1933'de Darülfünun'un kapatılıp İstanbul Üniversitesi'nin açılmasıyla kadro dışı kalmıştı. 1942'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesör unvanını almıştır. 1957'de çıkarttığı "*Din Yolu*" dergisini yedinci sayısından sonra devretmiştir. 1957'de Türkçe Kur'an tercümesini yapan Baltacıoğlu 1978'de Ankara'da vefat etmiştir (Bayraktar, 1992: 36-37).

Baltacıoğlu eğitim başta olmak üzere, sosyoloji, felsefe, sanat, edebiyat ve dini konularda birçok eser vermiştir. “Avrupa Bizi Nasıl Tanıyor” 1913, “Terbiye ve İman” 1914, “Din ve Hayat” 1918, “Coğrafyanın Usul-i Tedrisi” 1920, “Tarih ve Terbiye” 1933, “Türk’e Doğru I, II” 1942-1943, “Türklerde Yazı Sanatı” 1958, “Pedagojide İhtilal” 1964 gibi eserler bunlardan bazılarıdır (Altın, 2014: 225).

1912’de kaleme aldığı eğitim ve öğretimde devrim içeren “Talim ve Terbiyede İnkılap” adlı eserinde ezber eğitime eleştirel yaklaşım getiren Baltacıoğlu, Osmanlı eğitim sistemi ile ilgili eleştirilerinde şu ifadeleri kullanmıştır: “Eğitim tarihinde hiçbir devir, hiçbir okul, hiçbir eğitim bizim okullarımız kadar düşüncenin, kişiliğın katili olmamıştır. Okullarımız olanca gayretiyle yalnız bir şey için çalışıyorlar: Düşüncenin çöküşü, düşüşü!..” Baltacıoğlu’nun düşünce eğitimi için önerdiği öğretim sistemi “yalnız hafızayı işleyen, hareketsiz öğretim değil, bütün diğer melekeleri, dikkati, yargıyı, düşünceyi, soyutlamayı, akli da çalıştıran, duyguyu, iradeyi faaliyete geçiren eğitici, hareketli öğretimdir” (Baltacıoğlu, 1995: 59). 1914’de kaleme aldığı “Terbiye ve İman” eserinde iman eksikliğini “bireylerin çalışma kararlılığı ve girişimcilik, bireysel eylem özgürlüğü noktasındaki karakter”lerine bağlamıştır (Öztürk, 2018: 238). “Türke Doğru” adlı eserinde gençlere sorumluluk, fedakârlık, inanç ve başarıyı öğütleyen yazar, Batı medeniyetine hayranlık duymak yerine Türklüğü ve Türk milli kültürünün önemsenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Baltacıoğlu, 1943: 11-12). Batı taklitçiliğı, yabancı/ideoloji hayranlığı, yerli ve gelenek düşmanlığı gibi vasıflar “soysuzlar” olarak karakterize edilmiştir (Baltacıoğlu, 1943: 109111).

Baltacıoğlu, Ziya Gökalp’i “Türk ulusunun ululuğuna inanan” biri olarak nitelendirmiştir. Ona hitaben “Sen olmasaydın, ben de, ben olmazdım” diyerek Gökalp’in fikirlerinin üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Gökalp’in “İslamlaşmak” tabirinden dolayı eleştirilmesine karşı çıkan Baltacıoğlu, dinsiz milliyetin olamayacağı, dinin de tıpkı dil ve sanat gibi milletin kurucu unsurlarından biri olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Gökalp’e yöneltilen “münkir” suçlamasını da kabul etmez ve Gökalp’i “bidatsiz ve hurafesiz, tertemiz, vecdi bir inanç” sahibi “Müslüman, Türk” olarak nitelendirmektedir. (Baltacıoğlu, 1966: 63).

Baltacıoğlu 1924’de Atatürk’ün din eğitimine ilişkin sorusuna “Din toplumsal hayatta yaşayan bir kurum olmakla birlikte devlet, onu okullarında öğretmeye mecbur değildir. Devrim, eğitim kurumlarını laikleştirmelidir” cevabını vermiştir (Meydan, 2104: 212). 1928’de “İslam’ın Türkleştirilmesi” adlı makalesinde ele aldığı mevzular daha sonra Darülfünun İlahiyât Fakültesi’nde Baltacıoğlu tarafından yazıldığı ileri sürülen “Dini İslah Beyannâmesi”nin bazı yönlerini işaret etmiştir (Cündioğlu, 1998: 60). 1928’de Vakit gazetesine de konu olan beyanname “Dini islahatımızın esaslarını tetkik ve tesbit etmek üzere ictima eden komisyonumuz bu baktaki ilmi kanaatini ber-vech-i zîr arzeder” şeklinde başlamıştır. 4. maddede ibadethanelerin modernleşmesi ile ilgili “mabetlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mabetlere girilmesi” teklif edilmiş, ayrıca camilerde musiki aletleri eşliğinde “ilahî mahiyetindeki asrî ve estrumantal mûsikîye ihtiyaç” duyulduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte ibadetlerin Türkçe olarak yapılması kararlaştırılmıştır (Kara, 2011: 1150-1151).

Baltacıoğlu, 1930’lardan sonra Halkevlerinde kültürel faaliyetleri konu edinen yazılar kaleme almış, Halkevlerini kültürün yaşadığı yerler olarak görmüştür (Tunalı, 2013: 75). Köy Enstitüleri’ni de sahiplenen Baltacıoğlu (Aytaç, 2017: 359) bu bakımdan “Sadık bir Kemalist” olarak görülmüştür. Her şeye rağmen toplumun din anlayışı ve geleneğe bağlılığına olumlu yaklaşmıştır. Ona göre toplum hangi dine inanırsa inansın o dine milli kimliğini katmıştır. Bu doğrultuda Türklerin geleneksel İslam anlayışı da milli bir karakter arz etmektedir (Coşkun, 2019: 2149). Güngör’e göre Baltacıoğlu bu yönüyle Kemalizm’in Türklük ve Batıcı tezine “din” tezini de ekleyerek “gelenek, Kemalizm ve milliyetçilik” arasında bir terkip meydana getirmiştir (Güngör, 2008: 63).

Baltacıoğlu’nun dine yaklaşımı, 1940’lı yıllara kadar kültürel milliyetçilik düşüncesiyle halkçılığa vurgu yapan “modernist-milliyetçi” bir çizgide iken, 1950’den sonra zamanın şartlarına uygun olarak “muhafazakâr-milliyetçi” bir yöne kaymıştır. Dinde reform isteyen ilerici, batıcı ve inkılapçı olarak tarif edilen milliyetçi kanattan daha çok Peyami Safa ve Mümtaz Turhan gibi muhafazakâr milliyetçilere yakın durmasına rağmen kendine ait bir kimlik oluşturan Baltacıoğlu, “ilerici ve muhafazakâr” bir terkip yaparak, milliyetçi-muhafazakâr ve modernist bir çizgide bulunduğu söylenebilir (Kaçmazoğlu, 2016: 98).

Cumhuriyet döneminde dönemin şartlarından dolayı dini konulara eğilmeyen düşünür 1940’lardan sonra dinin toplumsal talepleri, laiklik ilkesinin yumuşatılması ve Demokrat Parti dönemiyle birlikte onun da dini konularda eserler verdiğini görmekteyiz. Bu dönemden sonra yazdığı eserlerde dinin toplumsal yönden önemi daha yoğun bir biçimde ele alınmaktadır. 1950’de Ankara Halkevi’ndeki konuşmasında Atatürk’ün

dile verdiği önem üzerinde duran Baltacıoğlu, dilde sadeleşmeyi ve dilin yeniden üretilmesini savunmuştur (Baltacıoğlu, 1950a: 2). Bu yaklaşım biçimi onu Kur'an'ı öz Türkçeye çevirmeye yönlendirmiştir. Aynı zamanda *Ulus* gazetesinde yazıları yayınlanan Baltacıoğlu'nun milliyetçiliğe önem atfeden fikirleri gazete sayfalarına yansımaktadır (Baltacıoğlu, 1950b: 2).

Özcan'a göre Baltacıoğlu'nun asıl gayesi gelenek ile modernliği terkipten ziyade, "modernlik lehine geleneği dönüştürme" çabasıdır. Yine ileri sürdüğü modernlik ve gelenek yaklaşımı, yöntemindeki eklettik/sentezci yaklaşımı onu değişik mecralarda konumlandırmalara sebep olmuştur. Baltacıoğlu, "araştırmanın bakış açısına göre, modernist ya da mistik, Durkheimci pozitivist ya da Bergsoncu metafizikçi, laik ya da tefsirci, Kemalist ya da muhafazakâr tipolojiler içinde değerlendirilebilir" (Özcan, 2013: 155).

2. DİN YOLU DERGİSİ

Din Yolu dergisi 15 Mart 1956'de İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu imzasıyla "Dinî ve İçtimaî Dergi" spotuyla yayımına başlayan bir dergidir. 1957'ye kadar 36. sayı yayımlanan derginin en önemli konu başlığı Kur'an'ı Kerim'in Türkçeye tercümesi meselesidir. *Din Yolu* dergisi, toplumsal hayatta dinin önemini konu edinen ve okullarda din eğitiminin verilmesi gerektiğini savunan görüşler serdetmiştir. Derginin kapak resmi olarak İstanbul'daki camiler kullanılmıştır. Baltacıoğlu her sayıda yazılar yazmış, ayrıca "Allah Nedir" adlı bir yazı dizisi yayınlamıştır. Baltacıoğlu'nun başyazarlığını yaptığı dergide İbnüttayyar Semahattin Cem, M. Şekip Tunç, Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, Hakkı Süha Gezgin, Reşat Kaynar ve Neşet Çağatay gibi isimlerin yazılarına yer verilmiştir. Dergi 7. sayısından sonra el değiştirmiş, 8. sayıdan itibaren derginin imtiyaz sahibi Ragıp Akyavaş ismidir.

Derginin ilksayısında çıkış amacı, din mevzuunda özgürce konuşabilmek ve tartışma yapabilmektir. Ayrıca Türkiye'de bir dönem dindarlığın gericilik olarak telakki edildiği gibi taassup derecesine varan anlayışlar da olduğu belirtilmiştir. *Din Yolu* dergisi İslamiyet'in ilk günden beri asliyetini ve hayatiyetini muhafaza ettiğini belirtmiştir. Öte yandan taassubu besleyen "donmuş fikirler" in sosyal hayat ve İslam dininde yeri yoktur. Dergi bu gaye ile dini ilimlerde yayınlar yapacağını belirtmiştir (*Din Yolu*, 1956a: 1). Derginin 3. sayısında amaçlarının tam olarak anlaşılmadığından yakınılmış, derginin "dini bütün Müslümanlar tarafından çıkarılan bir mecmua" olduğu belirtilmiştir. Ancak buna rağmen "inkılapçılık" adı altında laikliği dinsizlik görenlerle, inkılapçılığa soğuk bakan bazı muhafazakârlar derginin gayesini anlayamadığından yakınılmıştır. Derginin yayın gayesi şöyle izah edilmiştir: "DİN YOLU; Müslümanlık esasları dairesinde neşriyat yapmak, dinimizin unutulmaya yüz tutan emir ve nehilerini tanıtmak, ahlak cephesi üzerinde durmak, İslamlık tefekkür ve şuuruna, kabına çekilen din hayatımıza karınca kaderince bir hizmette bulunmak azmi ve maksadiyle çıkıyor" (*Din Yolu*, 1956b: 1).

Baltacıoğlu'nun 15 Mart 1956 tarihli yazısında Türkiye'de din yaşayışında çarpıcı değişikliklerin göze çarptığı belirtilmektedir. Ona göre camilerin dolup taşması, dini yayınların çoğalması, Kur'an Kerim'in Türkçe çevirilerinin yapılması ve toplumun dine gösterdiği ilgi normal gelişmelerdir. Ancak anormal olan bazı durumlar da vardır. Bunlar, "sarık sarmak, çarşaf giyip peçe takmak, Büyük Millet Meclisinde ezan okumak gibi çok manalı, Atatürk heykellerini çekiçlemek gibi gerici, yıkıcı" gelişmelerdir. Türkiye'de din anlayışındaki yanlışlığın müsebbibi olarak devlet, üniversite, okul veya dinin bizatihi kendisi mi olduğu sorulmuş, bunlara cevap vermeye çalışır. Ona göre yanlış din anlayışından dolayı bireyler ya ateist ya da yobaz oluyor. Baltacıoğlu açısından Tanzimat döneminden beri "devletin din işlerini yönetim politikası bir bocalama politikasıdır." Devlet din eğitimini ve metodunu ortaya koyamamıştır. Türk aydını kendisinden bekleneni yerine getirememiş, müspet ilimlerin dine saldırısı karşısında hakkıyla dini savunamamıştır. Çünkü "Türk aydını bilimi bilim, dini de din olarak anlamamanın kendisi için bir borç olduğuna inanmamıştır. Türk aydını din işlerini incelerken kendisini zamanın dinsizlik, yançizerlik, tarafsızlık modalarından kurtaramamıştır." Dini doğru anlamamanın en önemlisi sebebi de kutsal kitabın Türkçeye çevrilmemesidir. Baltacıoğlu'na göre Elmalılı Hamdi Yazır, İsmail Hakkı ve Rıza Doğrul'un mevcut tercümelemleri de yeterince anlaşılabilir değildir. Ona göre Meşrutiyet döneminde dini kimlik ile milli kimlik birbirinden ayrı tutulduğu gibi, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de laik bir anlayış sergilenmiştir. Oysa dini kimlik ile milli kimlik birbirinden ayrılamazdı. Onun anlayışına göre "din gerçek âleminin tanıdığı en yaratıcı varlıktır." Bu anlayışla dinin doğru anlaşılması hususunda camileri örnek göstererek şöyle izah etmiştir: "...Türk camisi, Türk kültür geleneklerinin kaynaştığı bir yerdir. Türk Camisi Koca Sinan'ın mimarlık anlayışdır, hatta Mustafa Rakım'ın celi yazılarıdır. İlyas Ali'nin çinileridir, Dede Efendi'nin musikisidir..." Camilerin milli niteliğinden dolayı bireyi İslamlaştırdığı gibi Türkleştirdiğini de

ileri süren Baltacıoğlu, Türk aydını ve milliyetçi düşünörlere hitaben, din olmadan milliyetin de olmayacağını ileri sürmüő, ayrıca dinin politikaya alet edilmemesi gerektiğini özellikle belirtmiştir (Baltacıoğlu, 1956a: 3-4).

Baltacıoğlu, gerçek dinin ne olduğu ve din eğitiminin nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir “Din Kongresi” toplanmasının elzem olduğunu belirtmiştir. Ona göre din de diğer bilimler gibi ele alınmalıdır. Hatta din; tarih, sosyoloji, psikoloji, sanat tarihi, estetik ve metafizik olarak ele alınmalıdır. Bu anlamda bilim felsefesinin karşısına çıkacak dini eserler ortaya konulmalıdır. Baltacıoğlu Türkiye tarihinde dini eğitim müesseselerinin durumunu şöyle ifade etmiştir:

“II nci Abdülhamit Darülfünun Ulumu Diniye Şubesi diye bir İlahiyat fakültesi açtı. Sonra kapandı. Sonra İstanbul Darülfünunu içinde İlahiyat Fakültesi adıyla tekrar açıldı. Sonra yine kapandı. Sonra Cumhuriyet Devrinde yine açıldı. Niçin böyle açıp kapıyoruz? Çünkü bilmiyoruz din nedir, ne değildir, din dersleri nerede verilir, nasıl verilir. İlahiyat Fakültesi nedir, bilmiyoruz. Eğer bilseydik, anlasaydık böyle açıp kapamazdık, işi çocuk oyuncağına çevirmezdik! Bu sorunların üstesinden gelebilmek için üniversite, Milli Eğitim ve meclisin desteğiyle tamamen bağımsız olan alanında ilmi yönden yetkin bir kongre kurulmalıdır. Bu heyet hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan özgürce fikirler üretmelidir. İşte o zaman anlaşılır, islamiyette kavmiyet varmıymış, yok muymuş, insanların ayrı dillerde -yani ayrı ırkta- yaratılmaları Allahın bir belası mı imiş, yoksa Allah’ın bir nimeti miymiş, o zaman anlaşılır. Hükümet adamları, din kongresini toplayın” (Baltacıoğlu, 1956b: 2).

Baltacıoğlu başka bir makalesinde Türkiye’nin ancak din ile kalkınacağını savunmaktadır. Hayatı boyunca bu anlayışa sahip olduğunu belirten Baltacıoğlu, tarih boyunca dilsiz, dinsiz ve sanatsız bir kalkınmanın görülmediğini ileri sürmüştür. Ona göre 16. yüzyıldan önceki Hristiyan Avrupa’nın kalkınmasının etkenleri şunlardır:

1. Luther İncil’i herkesin anlayabileceği bir dile, ana dile çevirdi.
2. Ana diline çevrilen İncil edebiyata sindi. Bundan sonra milli edebiyat doğdu.
3. Milli edebiyat politikaya sindi. Bundan milli devlet doğdu.”

Baltacıoğlu Türkiye’de dinin doğru anlaşılmadığını üç madde ile sıralayarak bunu ispatlamaya çalışır. Ona göre Avrupa’nın kalkınması din kitabının ana dillerine çevrilmesiyle başlamıştır. Ancak Kur’an şimdye kadar ana dile çevrilmemiş, “Türkçe olarak felsefesi” yapılmamıştır. Baltacıoğlu Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakülteleri’nin görevlerini tam olarak yapmadığından ve “milli bir din” anlayışını ortaya koyamadığından yakınmaktadır. Ona göre din, şimdye kadar yönetimlerce bir kalkınma aracı olarak görülmemiştir. Tanzimat dönemiyle başlayan Avrupalılaşmada muhafazakâr bir anlayışın dışına çıkılamamıştır. II. Abdülhamid ve İttihatçılar din konusunda yeniliğe yönelmemiştir. Ancak;

“Atatürk devri kalkınma tarihimizin en canlı, en verimli bir devridir. Onu kendinden önceki devirlerden ayıran, kayıtsız, şartsız medeniyetçi olmasıdır. Bilimleşme, teknikleşme tutkunluğu hiçbir devirde Atatürk devrinde olduğu kadar ateşli olmamıştır. Atatürk din yaşayışı ile ilgili olarak şunları yapmak istemişti:

1. Taassubu kırmak.
2. Halkı softaların elinden kurtarmak.
3. Dini politikadan ayırmak.
4. Halkı dini ile başbaşa bırakmak.
5. Dini bir vicdan işi olarak serbest bırakmak.” (Baltacıoğlu, 1956c: 2).

Baltacıoğlu Tanzimat döneminden Cumhuriyet’e kadar yönetimlerin dinde reform anlayışını benimsemediğini ancak Atatürk’ün “medeniyetçilik” adı altında dini alanda da modernleşmeyi gerçekleştirmek istediğini belirtmiştir. Ancak Atatürk devrinin amacına ulaşamadığını belirten Baltacıoğlu, bunun için ne yapmak gerektiğini henüz bilmediğini ileri sürmüştür. Baltacıoğlu, okullara din derslerini neden okutmak istediklerini, derslerin nasıl ve kimler tarafından verilmesini bir kongreyle ortaya koyulmasını istemiştir.

Baltacıoğlu, derginin sonraki sayısında yine bu kongrenin önemini dile getiren bir makale kaleme almıştır. Baltacıoğlu bu makalesinde de önceki önerilerini tekrarlamıştır. Ona göre aydınların dine mesafeli oluşu, dinin bilimsel ve sosyolojik olarak ele alınmaması büyük bir eksikliktir. Din kongresinin toplanmasının

önemli bir nedeni de Türkçe bir Kur'an yapılmasının zorunlu oluşudur. Çünkü Baltacıoğlu'na göre Elmalılı Hamdi Yazır veya İzmirli İsmail Hakkı gibi şahısların tercümesi hatalıdır. Örnek olarak “Zekeriya mihrapda durup namaz kılariken...” tercümesi hatalıdır. Buradaki “salât” namaz değil, “dua”dır. Salâti namaz şeklinde tercüme etmek ise tercümelerin “uydurma”larıydı (Baltacıoğlu, 1956d: 2).

Din Yolu dergisinin başyazısında okuyucuların örtünme ile ilgili görüşlerinin sorulması neticesinde Neşet Çağatay'ın makalesine atıfla konu ortaya konulmuştur. Çağatay makalesinde İslam'da örtünmenin genel bir emir olmadığını ileri sürerek tesettürü tarihsel bir geleneğe bağlamaktadır. Ona göre örtünme ile ilgili ayet kesin bir hüküm belirtmemekle birlikte, nikâhlı kadınların cariyelerden ayırt edilmesi ve rahatsız edilmemeleri ile ilgilidir. Çağatay 1956 yılı itibarıyla camilerde veya bazı dergilerde örtünme ile ilgili mevzuu “öyle acayip şeyler dinliyor veya okuyoruz ki hayretler içinde kalmamak elde değil” şeklinde yorumlamıştır. Çağatay konu ile ilgili şunları yazmıştır: “Bu konuda söz söyleyenlerden bazıları nerede ise evvelce yerleşmiş batıl geleneklere karşı elde edilen başarıları silip süpürüp kadını, sırtına çarşaf, yüzüne peçe takıp umacıya döndürdükten sonra dört duvar arasına, pencere pancurunun arkasına atıverecekler” (Çağatay, 1956: 5).

Derginin 7. sayısında okullardaki din derslerinin bazı aydınları rahatsız ettiği ve laikliğin elden gittiği suçlamalarını yersiz bulan *Din Yolu*, dini hayatın canlanmasının inkılaplara zarar vermeyeceğini düşünür. Dinin kamusal alana hakim olmasının karşısında olan bazı aydınların bu davranışı inkılaplara bağlılıklarından değil, toplumu dinsizliğe mahkûm ettirmek istemeleri olduğu ileri sürülmüştür (*Din Yolu*, 1956c: 1). Dergi ilkokullarda verilen din eğitimine ek olarak ortaokulların müfredatına da din derslerinin konulması gerektiğini belirtmektedir. Ortaokullarda din derslerinin konulmasına karşı çıkan kesimin ilkokullardaki basit din derslerinin aileler tarafından tamamlanması ve ortaokullara gerek kalmadığı tezine karşı ise cumhuriyet dönemi boyunca verilmeyen din eğitiminden dolayı “yaşı kırktan aşağı olan anneler, babalar nereden edindikleri hangi din bilgisini çocuklarına öğretecekler?” cevabı verilmiştir. Öte yandan ilkokuldaki öğretmenlerin de din dersleri konusunda yabancı olduklarının malum olduğunu belirten yazıda, *Din Yolu* dergisinin sayfaları okullardaki din eğitimine yardımcı kaynak olarak gösterilmiştir (*Din Yolu*, 1956d: 1). Baltacıoğlu yukarıda değinildiği üzere cumhuriyetin ilk yıllarında Türk inkılabının eğitim kurumlarını laikleştirmesi gerektiğini ve devletin din eğitimini okullarda öğretmeye mecbur olmadığını savunmasına rağmen Demokrat Parti döneminde fikrini değiştirdiği görülmektedir.

Baltacıoğlu'nun dergide sürekli üzerinde durduğu bir konu da dinin millileştirilmesidir. Dini, milli kişiliğin özü olarak gören Baltacıoğlu Rum Suresi 22. ayeti paylaşarak, dili milliyet, rengi de ırk olarak açıklamıştır. Bu durum, milliyet ve ırkın “hak” olduğu, Kur'an'ın peygambere Arapça olarak gönderilmesinin de milli bir gerçek olduğu sonucuna götürmüştür. Bu durumda her milliyet layık olduğu dini bulacaktır. Buna göre kendilerine düşen görev, din kitabı olan Kur'an'ı anlaşılabilir, milli dilinde “öz Türkçe” ile okumak, Türk kültür ve medeniyetine uygun olarak anlamak ve kavramak gerekliydi (Baltacıoğlu, 1956e: 2).

Baltacıoğlu'nun dergi sayfalarında üzerinde durduğu en önemli konu ise Kur'an'ın Türkçe tercümesidir. Mevcut Kur'an tercümelerini Türkçe olarak kabul etmeyen Baltacıoğlu'na göre “Millî dil kendini Kuran dilinde bulacaktır. O zaman Arapça kırmayı, Osmanlıca olmayan ana dile kavuşmuş olacağız” (*Gençlik*, 1961: 7-8). Baltacıoğlu, derginin son sayısında ezanın Arapçasının dinle alakalı olmadığını bundan dolayı ezanın da Türkçe okunması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Kur'an'ın Arapça gönderilmesinin tek hikmetinin muhataplarının Arap olmasına bağlanmış ve Türkçe bir Kur'an olması gerektiği ileri sürülmüştür (*Din Yolu*, 1956c: 2). Bu sayıdan sonra Baltacıoğlu dergiden ayrılmıştır. Dergi Baltacıoğlu'nun öne sürdüğü fikirleri tasvip etmediğini belirten bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır.

Din Yolu dergisi bir sonraki sayısında, kamuoyunda derginin Türkçe bir Kur'an peşinde olduğu ve namazda da Türkçe halinin okunacağı düşüncesinin oluştuğunu belirtmiştir. Ancak dergi başyazarı söz konusu düşüncüyü tasvip etmediğini deklare etmiştir. Yazıda isim belirtilmeden Baltacıoğlu hedef alınmış ve Türkçe Kur'an gibi çalışmaların *Din Yolu* dergisini bağlamadığı ifade edilmiştir. Dergi bu sayı ile birlikte Baltacıoğlu'nu dışarda tutmuştur. Derginin 8. sayısında imtiyaz sahibi kısmındaki Baltacıoğlu yerine Ragıp Akyavaş ismi görülmektedir (*Din Yolu*, 1956e: 1). Dergi yazarlarından İ. S. Cem, Kur'an'ın öz-Türkçe adı altında “ırkçılık” gayesi içinde tercüme edilmek istendiği zikredilmiştir. Ayrıca bu tercümenin ibadetlerde de kullanılmak istendiğini belirterek üstü kapalı Baltacıoğlu'na göndermede bulunmuştur (Cem, 1957: 7).

Ancak *Din Yolu* dergisinin son sayısı olan 36. sayıda yeniden Baltacıoğlu sahiplenmeye başlanmış, yaptığı tercüme iltifat görmüştür. Derginin yazarlarından İhsan Olgun, Baltacıoğlu'nun çalışmalarının hem dini

hem de milli bir mahiyetinin olduğunu belirterek onun Fatıha suresi tercümesini paylaşmıştır: “*Acıyıcı, esirgeyici Allahın adıyla başlarım. 1-Övülmek Yalnız Allaha yaraşır. O Allah ki bütün varlıkların çalabıdır. Yargı gününün hakanıdır. Allahım! Biz yalnız sana taparız. Yalnız senden yardım dileriz. Sen bizi doğru yola ilet. O doğru yol ki senin iyilik ettiğin kimlerin yoludur öfkelenmiş kimselerin, sapıkların yolu değil*” (Olgun, 1957: 6).

Yine Vehbi Cem Aşkun adındaki yazarın “Türkçe Kur’an” adlı makalesinde Baltacıoğlu’na övgüler yağdırılmıştır. Onun tercümelerinin büyük bir boşluğu doldurduğu ileri sürülmüştür. Yazara göre Kur’an Arapça değildi, Allah kelamıydı. Araplar Kur’an-ı Kerimi Arapça olarak okuyup anlıyorsa Türkler de Kur’an’ın Türkçesini tercih etmeliydi (Aşkun, 1957: 3-4).

Baltacıoğlu’nun Türkçe Kur’an çalışması muhafazakârlar tarafından ise sert bir dille eleştirilmiştir. Onun tercümesine karşı olanlar hem tercümenin ilmi yönden zayıflığı hem de tercümenin bizzat Kur’an yerine konulmasındadır. Diğer bir itiraz da onun bu konuda ilmen liyakatsiz olduğudur. Peyami Safa, Baltacıoğlu’nun Arapça bilmemesine rağmen tercüme işine girmesini doğru bulmamıştır. Yine Hasan Ali Yücel gibi kişilerin Baltacıoğlu’nu Luther’e; tercümesini ise Batı’daki dine reform hareketine benzetmelerini tarihsel ve sosyolojik olarak bir hata olarak görmüştür (Safa, 1957: 397). Eşref Edip de *Sebilürreşad* adlı dergisinde bu tür faaliyetlerin arkasında masonların olduğunu ve gayelerinin İslam dinini protestanlaştırmak olduğunu ileri sürmüştür (Eşref Edip: 1959: 317). *Sebilürreşad* yazarlarından M. Raif Ogan, Baltacıoğlu’nun Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Rıza Doğrul gibi şahısların tercümelerini eleştirmesini haksızlık olarak görmüştür. Ogan’a göre Baltacıoğlu’nun çalışması tam anlamıyla “*uydurma bir Türkçe ile tahrife varan*” bir tercümedir (Ogan, 1956a:259). Öte yandan Baltacıoğlu’nun yaptığı tercüme tümüyle hatalıdır. Ayrıca bazı ayetler tercümeden çıkartılmıştır (Ogan, 1956b:259).

Baltacıoğlu tüm bu tartışmaların gölgesinde tamamladığı tercümesini “Kur’an” adıyla bastırılmıştır. Kasım 1957’de sekiz bin adet baskısı yapılan tercüme daha sonra başka bir baskısı olmamıştır (Şen, 2013: 355). Sonraki yıllarda *Türk Yurdu* dergisinde “Türkiye Dinle Kalkınacaktır” görüşü çerçevesinde makaleleri yayınlanmıştır. Baltacıoğlu aynı gaye ile tefsir çalışmalarını sürdürmüştür (Göçeri, 2003: 48-50).

3. SONUÇ

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet dönemi düşünürlerinden biridir. Birden çok alanda eserler veren düşünürün öne çıkan kimliği ise eğitime getirmeye çalıştığı yeniliklerdir. Batı tarzı eğitim anlayışı, tiyatro ve benzeri çalışmalarına rağmen Türk milli kültürünü önemsemiş, Batı hayranlığına sıcak bakmamıştır. Gelenekçi ve yenilikçi kimliği bir arada barındıran Baltacıoğlu, ortaya koyduğu görüşler dikkate alındığında modernist, Kemalist, milliyetçi ve muhafazakâr bir kimlik sergilediği görülebilir. Bu yönüyle konjoktürel bir kimlik sergilediği söylenebilir. Örneğin 1924’de Atatürk’e cevaben devletin dini eğitim verme mecburiyetinin olmadığını ve tüm eğitim kurumlarının laikleştirilmesini savunan yazar, Demokrat Parti döneminde devletin din eğitimi hususundaki eksikliğini dile getirmektedir. Ayrıca ilkokullarda din eğitiminin yanı sıra ortaokullarda da eğitimin verilmesini savunmakta ve Kemalistlerin karşıt iddialarına cevap vermektedir.

Farklı dönemlerde ele aldığı konular çerçevesinde değerlendirildiğinde değişmeyen çizgisi milliyetçiliğidir. Milliyetçi kimliği onu, dinin millileştirilmesi, din ile milliyetin, İslamiyet ile Türklüğün terkiğine yönelttiği söylenebilir. İsrarla üzerinde durduğu Kur’an-ı Kerim’in Türkçeleştirilmesi gayreti de bu fikirden kaynaklandığını düşündürmektedir. Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde çıkarttığı *Din Yolu* dergisinde de aynı konuyu ısrarla savunmuştur. Onun dergide ele aldığı fikirler genel olarak şunlardır:

1. Din ile milliyet birdir, bunlar birbirinden ayrılamaz.
2. Devlet Tanzimat döneminden günümüze dini eğitimi hakkıyla verememekte ve bir eğitim metodu ortaya koyamamaktadır.
3. Aydınlar dinden uzaktır ve din bilimsel bir alanda ele alınmamıştır.
4. Dinin doğru anlaşılmasında en önemli unsur Kur’an-ı Kerim’im öz Türkçeye tercüme edilmemesidir.
5. Dinin doğru anlaşılması için bağımsız bir heyetin kurulması elzemdir.

Modernist İslami bir anlayışa sahip olan Baltacıoğlu, milliyetçi bir anlayışla ele aldığı Türkçe Kur’an tercümesinin dinin anlaşılması önündeki en büyük engel olarak görmüştür. Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Rıza Doğrul gibi şahısların Kur’an tercümesi çalışmalarını eleştirmesi ve öz Türkçe adını verdiği Kur’an tercümesi muhafazakâr camianın tepkisini çekmiştir. Dergiye yansayan bir diğer husus tesettür konusudur.

Dergi bunu tarihsel bir durum olarak değerlendirmiştir. Baltacıoğlu, doğru din anlayışının gerek Diyanet İşleri Başkanlığınca gerekse de diğer din adamlarının anladığından farklı olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak ileri sürdüğü görüşler muhafazakâr veya İslamcı çevrelerce eleştirilmiş ve Baltacıoğlu'nun din anlayışı kabul görmemiştir.

KAYNAKÇA

- Altın, H. (2014) II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Onun Eğitim ve Eğitimci Kavramları ile İlgili Düşünceleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 33 Sayı: 55, s. 219-252.
- Aşkun, V. C. (1957). Türkçe Kur'an, *Din Yolu*, C.2, S.36, 1 Eylül.
- Aytaç K. (2017). Köy Enstitüleri ve İsmayıl H. Baltacıoğlu'nun Değerlendirmeleri, *Sosyoloji Konferansları* No: 55 s. 351-367
- Baltacıoğlu, İ. H. (1943). *Türke Doğru*. İstanbul: Kültür Basımevi.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1950a). Dil Devrimi, *Ulus*, Y. 30, S. 10514. 4 Ekim.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1950b). Milliyet Nedir, Ne Değerdir?, *Ulus*, Y.30, S.10519, 9 Ekim.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1956a). Türkiye'de Din Anlayışı, *Din Yolu*, C. 1, S. 1, 15 Mart.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1956b). Bir Din Kongresi Toplamak Gerekiyor, *Din Yolu*, C.1, S.3, 5 Nisan.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1956c). Dinsiz Kalkınma Olabiliyor mu?, *Din Yolu*, C. 1, S. 5, 19 Nisan.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1956d). İlk Olarak Yapılacak İş: Bir Din Kongresi Toplanmalı, *Din Yolu*, C. 1, S. 6, 26 Nisan.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1956e). Ey Türkiye'yi Kalkındırmak İsteyen İyi İnsanlar, *Din Yolu*, C. 1, S. 4, 12 Nisan.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1966). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1995). *Talim ve Terbiyede İnkılap*. İstanbul: MEB Basımevi.
- Bayraktar, M. F. (1992). Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı, *TDVİA*, C. 5, s. 36.
- Cem, İ. S. (1957). Kur'anın Tam Tercemesi Meselesi, *Din Yolu*, C.2, S. 28, 1 Mayıs.
- Coşkuner, M. (2019). Geleneksel Dini Modern Devlete Sokmak: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nda Geleneğin ve Geleneksel Dinin Milli Devlet İçin Önemi, *History Studies*, 11/6, Aralık, s. 2139-2151.
- Cündioğlu, D. (1998). *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çağatay, N. (1956). Kadının Örtünmesi (Tesettür), *Din Yolu*, C.1, S.3, 5 Nisan.
- Din Yolu*. (1956a). Başlarken, C.1, S. 1, 15 Mart.
- Din Yolu*. (1956b). Hasbihal, C.1, S.3, 5 Nisan.
- Din Yolu*. (1956c). C.1, S.7, 3 Mayıs.
- Din Yolu*. (1956d). Din Hayatımız. C. 1, S. 4, 12 Nisan.
- Din Yolu*. (1956e). C.1, S.8, 10 Mayıs.
- Eşref Edip, (1959). Âkifin Kur'an Tercemesi 5. *Sebüllerreşad*, C. XII, S. 295, Ekim
- Gençlik*. (1961). Baltacıoğlu İle Konuşma: Kur'an Çevirisi Üstüne. Yıl. 5, Sayı. 14, Ekim.
- Göçeri, N. (2003). Toplumsal Bir Kalkınma Modeli Olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme, *Ç. O. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Temmuz-Aralık, s. 45-64.
- Güngör M. (2008). Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Haziran, s. 54-64.
- İsmail Hakkı. (1934). Gazete Niçin Çıkarıyorum?, *Yeni Hayat*, 1 Kânunusani.

- Kaçmazoğlu, H. B. (2016). *Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkçülük İslamcılık Muhafazakârlık*, İstanbul: Doğu Kitabevi Yayınları.
- Kara, İ. (2011). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 2: Metinler Kişiler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Meydan, H. (2014). Gelenekçi Bir “Yeni Adam” Eğitimcisi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Bakü Devlet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası*, S. 22, Aralık, s. 202-228.
- Ogan, M. R. (1956a). Baltacıoğluna Cevap: Kur’anı Tercüme Teşebbüsü, *Sebilürreşad*, C. IX, S. 217, Mart.
- Ogan, M. R. (1956b). Baltacıoğluna Cevap 2: Kur’anı Hazif, Kur’anı Tahrif Ne Büyük Cürettir!, *Sebilürreşad*, C. IX, S. 218, Nisan.
- Olgun, İ. (1957). Kur’an, *Din Yolu*, C.2, S.36, 1 Eylül.
- Özcan, U. (2013). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eklektik Reformizmi: Geleneğin Modernleştirilmesi ve İnkılabın Konserve Edilmesi, *Muhafazakar Düşünce*, Yıl: 10-Sayı: 37, s. 155-178.
- Öztürk, F. (2008). İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Felsefesinde “İman” ve “Ahlak” Kavramı”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 1, s. 223-239.
- Safa P. (1957). Kur’an Tercümesi, *Sebilürreşad*, C. X, S. 250, Ağustos.
- Şen, E. (2013). Cumhuriyet Dönemi Kur’ân Tercümeleri Bağlamında Bir Meâl ve Bir Mütercim: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) ve Kur’ân Çevirisi (Eleştirel Bir Yaklaşım). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 28, 2013, s. 348-368.
- Tunalı, S. (2013). Halkevlerinde Yürütülen Sanat Çalışmaları (1932-1950), *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Cilt 15 Sayı 2, s. 59-76.